

TÜRK DİL KURUMU

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ

I. ULUSLARARASI UZAK ASYA'DAN ÖN ASYA'YA

ESKİ TÜRKÇE

BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ

*THE FIRST INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF OLD TURKIC FROM
FAR ASIA TO FORE ASIA*

18-20 KASIM 2009 / 18-20 NOVEMBER 2009

AFYONKARAHİSAR / TÜRKİYE

AFYONKARAHİSAR, 2010

İÇİNDEKİLER

	<i>Sayfa</i>
<i>Sunuş</i>	v
<i>İçindekiler</i>	vii
<i>Prof. Dr. Ali ALTUNTAŞ'ın Açış Konuşmaları</i>	ix
<i>Prof. Dr. Ş. Haluk AKALIN'ın Açış Konuşmaları</i>	xi

BİLDİRİLER

Hebibe Mirpaşa Kızı AL'YEVA, Milli Az' rbaycan Tarihi Muzesinde Korunan Eski Türk Elifbasi İle Alban Kitabeleri	1
Cengiz ALYILMAZ, Azerbaycan'da Eski Türk İzleri	9
Erhan AYDIN, Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Bir Bakış	25
F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER, Çağdaş Türklük Araştırmalarında Eski Türk Çağı Araştırmalarının Yeri	35
Çetin CUMAGULOV, Kırgızistan'daki Bir Eski Türk Yazıtının Bulunuşu ve Araştırılması Hakkında	37
Timur B. DAVLETOV, Eski Türklerden Günümüze Sosyo-Kültürel Sürekliliğin İnançsal Boyutu: Asya'nın Ortasından Ön Asya'ya Şamanlık/Kamlık	43
Salih DEM'RB'LEK, Orhon Türkçesinde "Kıl-" ve "Bol-" Yardımcı Fiilleri Arasındaki Anlam ve Görev İlgileri	57
Mihály DOBROVITS, Otuz Oğlan Sağdıçları Eski Bir Yazıtın Bize Öğrettikleri	67
'smail DOĞAN, Orhun Yazıtlarının Okunması Bir Keşif mi idi?	75
Konuralp ERC'LASUN, Bozkır Halklarında Hâkimiyet Düşüncesinin Dile Yansıması: Tengri-Kut Çanyü	89
Saadettin GÖMEÇ- Tülay YÜREKL', Mogolistan'daki Türk Anıtlarında Yürütülen Çalışmalar	95
Farid HAK'MCANOV, Orta Edil (Volga) Bölgesinde Eski Yazıtlarının İzleri	119
Dilara ISRAP'L, The Preservation of the Old Uyghur <i>Maitrisimit</i> in the Xinjiang Museum	125
Osman KARATAY, Ergenekon Öncesindeki Felaket Hakkında Bir Tarihleme Denemesi	127

Ceval KAYA, Orhon Yazıtlarının Dikilişyle İlgili Yeni Sorunlar.....	135
İgor KORMUŞ'IN, Orhon, Karahanid ve Memlükler Dönemlerine Ait Olan Türk Yazıtlarında «Türk Halkı» ve «Türk Dili».....	143
Yong-Söng LI, Orhon Yazıtları'nın Koreceye Çevrilmiş Süreci.....	147
Ekrem MEMİŞ, Tarihçi Gözüyle Orhun Kitabeleri.....	161
Osman MERT, Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Yer Alan Ortak Metinlerde Ünsüzleri Karşılıyan Karakterlerin Kullanımıyla İlgili Karşılaşılan Farklılıklar.....	169
Takashi ÔSAWA, Moğolistan'da Son Zamanlarda Keşfedilen “Olon Nuurin Khöndii”deki Anıt Ve Yazıtı Üzerine -2009 Yilinin Japon Ve Moğol Ortak Yüzey Araştırmalarına Dayanarak-.....	191
Mehmet ÖLMEZ, Eski Türk Yazıtlarının Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?.....	211
Дастан САРЫГУЛОВ, Генетико-Лингвистические И Этно-Археологические Данные Эпохи Происхождения И Распространения Бронзы.....	221
Osman Fikri SERTKAYA, Yenisey Yazıtları'ndan 10, 25, 41, 51, 70, 109 ve 110 Üzerine Etimolojik Açıklamalar İle Düzeltmeler.....	227
Cevdet ŞANLI- Kaan YILMAZ, Köktürk Metinlerinde Yönelme Halinin Kullanıldığı Cümlelerdeki İşlevleri.....	239
Serkan ŞEN, Orhon Yazıtlarında Geçen <i>Teñri Teg Teñride Bolmuş Türuk Bilge Kagan</i> ve <i>Teñri Teg Teñri Yaratmış Türuk Bilge Kagan</i> İfadelerinin Yeni Bir Yorumu.....	253
Hatice Şirin USER, Yenisey Yazıtlarının Okunma ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler -I-.....	263
Kubat TABALD'EV- Rysbek AL'MOV- Kayrat BELEK, Tien-Şan Bölgesinde Bulunan Eski Türklere Ait Yazılı Yeni Anıt: <i>Çiyin-Taş Kaya Yazıtları</i>	269
Semih TEZCAN, Yazıtlarda Yeni Okuyuş ve Anlamlandırma Önerileri.....	275
Nurdin USEEV, Kırgız Türkçe'si Ağzlarında Köktürk Harfli Yazıtlara Ait Sözcük Varlığı.....	283
Фяхри ВАЛЕЩОБЛУ (ЩАЪЫЙЕВ), Эцрүцстан Ыоьрафийасында Яски Туркляр: Бунтурклярдян Гарапапаглара.....	299
ÇALIŞTAY RAPORLARI.....	311

YENİSEY YAZITLARIYLA İLGİLİ TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARA BİR BAKIŞ

Erhan AYDIN*

Özet

Yenisey yazıtları ilk keşfedilen yazıtlar olduğu hâlde her zaman Moğolistan'daki büyük kağanlık yazıtlarının gölgesinde kalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi Moğolistan bozkırlarında bulunan özellikle II. Kök Türk kağanları veya ileri gelenleri adına dikilen yazıtların satır sayısının çok olmasıdır. Türkiye'de ise Yenisey yazıtları diğer büyük kağanlık yazıtlarından daha az bilinmektedir. Türkiye'deki ilk metin yayımı çalışması, 47 Yenisey yazıtını yayımlayan Hüseyin Namık Orkun'a aittir. Orkun'dan sonra ise Yenisey yazıtlarının, en azından bir bölümünü yayımlayan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu bildiriye, giriş bölümünden sonra, Yenisey yazıtlarıyla ilgili ilk çalışmalara değinilecek, ardından Türkiye'deki çalışmaların bir bölümü kısaca tanıtılacaktır. Genel değerlendirme ve sonuç bölümünden sonra 4. bölümde ise Türkiye'deki çalışmalar soyadı alfabetiğine göre liste hâlinde verilecektir. Bu bölümde 2. bölümde kısaca tanıtılan çalışmalar, tekrara düşmemek için, yeniden verilmeyecektir.

Anahtar Sözcükler: Eski Türkçe, Eski Türk Yazıtları, Yenisey Yazıtları, Kaynakça.

Giriş

Yenisey yazıtları olarak bilinen yazıtların büyük bir bölümü yukarı Yenisey vadisinde, doğuda Tuva'nın başkenti Kızıl'dan 60 km uzaklıkta bulunan Sargal-Aksı'dan başlayarak batıda Hemçik ırmağı yakınındaki Şançi kırlarına kadar 200 kilometrelik uzanan mesafede toplanmaktadır (Kormuşin 2001: 259).

Adını Asya'nın en büyük ırmaklarından biri olan Yenisey'den alan Yenisey yazıtlarından ilk bahisler Romen seyyah ve büyükelçi Nikolay G. Milescu ile ondan nakiller yapan Semen Ul'yanoviç Remezov'a aittir (Sertkaya 1995: 67). Yenisey yazıtlarının ilki 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Philipp T. von Strahlenberg ile Daniel G. Messerschmidt'in Güney Sibirya bölgesindeki çalışmaları sırasında ele geçmiştir. 1721 yılında Uybat ırmağının sol kıyısında, ırmaktan 1 km. uzakta bulunan bu ilk yazıt daha sonra E 32 olarak numaralandırılacak ve yazıtta Uybat III adı verilecektir. Yazıt 1886 yılında P. E. Kuznetsov-Krasnoyarskiy ve D. A. Klementz tarafından Minusinsk Müzesine taşınmış ve 8 numara ile müzenin envanterine kaydedilmiştir (Temir 1991: 38-40), (Vasilyev 1983: 26). Bu yazıtları keşfeden ve büyük ölçüde, bölgede kurulu müzelere taşıyan bilgin ve devlet adamlarının da adını anmak gerekir. Örneğin: P. S. Pallas, G. I. Spasskiy, M. A. Castrén, N. A. Kostrov, E. F. Korçakov, P. E. Kuznetsov-Krasnoyarskiy, I. T. Savenkov, J. R. Aspelin, L. R. Kızlasov, L. Kızlasov, D. D. Vasilyev, V. Kormuşin, M. A. Devlet vs.

1889 yılında Rus Coğrafya Kurumu tarafından Karakurum ve Karabalgasun harabelerini incelemek üzere bölgeye gönderilen N. M. Yadrintsev'in, Orhon ırmağı kıyısında iki büyük taş bulması dikkatleri Yenisey havzasından alıp Moğolistan'a çekmişti. 1889'da Köl Tigin ve Bilge Kağan, 1897'de ise Tonyukuk I ve II yazıtlarının bulunduğu tarihten bugünlere kadar Yenisey yazıtları, araştırmacılar için hep ikinci planda kalmıştır. Bunun en büyük nedeni Moğolistan'daki 4 büyük yazıtın satır sayılarının çok oluşunun yanı sıra çok sayıda tarih, kültür ve gündelik hayata dair sözcük, deyim ve atasözlerini içermesi olmalıdır.

1. Yenisey Yazıtlarıyla İlgili İlk Çalışmalar

Yenisey yazıtları, derli toplu ve bilimsel olarak ilk kez W. Radloff'un 1895 baskı tarihini taşıyan *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei* (St-Petersburg, 1895) adlı eserinde yayımlanmış

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Kayseri-Türkiye, erhana@erciyes.edu.tr.

olup burada incelenen yazıt sayısı 40'tır. Radloff ile Thomsen arasındaki büyük kağanlık yazıtlarını okuma ve anlamlandırma yarışının gölgesinde kalan Yenisey yazıtları Radloff tarafından 2 bölümde incelenmiş, 1. bölüme Yenisey yazıtları, 2. bölüme ise Güney Sibirya yazıtları denmiştir. Radloff, yazıtları buldukları yerlere göre adlandırmış ve çeşitli kısaltmalar kullanmıştır.

Radloff'tan sonra Yenisey yazıtlarının o güne kadar bilinenlerini yayımlayan araştırmacılardan biri de Hüseyin Namık Orkun'dur. Orkun 1940 yılında yayımladığı *Eski Türk Yazıtları III* başlıklı çalışmasında toplam 47 Yenisey yazıtını incelemiştir.

S. E. Malov, 1952 yılında yayımladığı *Yeniseyskaya Pis'mennost' Tyurkov, teksti i perevodi* (Moskova-Leningrad) adlı çalışmasında 51 Yenisey yazıtını, Uyuk-Tarlak'a 1 numara vermek suretiyle, numaralandırmıştır. Malov'un bu numaralandırma işinde Radloff'un verdiği sırayı izlediğini söylemek gerekir. Malov'dan itibaren Rus ve Avrupa kaynaklarının kullandıkları E kısaltması ile Türkiye'de bir kısım çevrelerin kullandığı Ye veya Y kısaltmasının ardındaki numara sayesinde hangi yazıttan söz edildiği kolaylıkla anlaşılabilir.

D. D. Vasilyev'in 1983 yılında yayımladığı *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyna Yeniseya* (Leningrad: Akademiya Nauk SSSR) adlı çalışmasında 145 yazıtın envanter bilgileri, harf çevrimli metni, metin görüntüleri ve fotoğrafları verilmiştir.

Yenisey yazıtlarını bütünüyle yayımlayan herhangi bir çalışma ne yazık ki bulunmamaktadır. Yenisey yazıtlarının önemli çalışmalarından biri sayılan D. D. Vasilyev'in *Korpus*'unun bütün Yenisey metinlerini içerdiği söylenemez. Örneğin Haya-Uju (E 24) (Radloff: Kemçik-Kaya-başı), Taş Ağırşak I (Kamennoe Pryaslitse I) (E 87), Övür (Ovyur) I (E 89), Övür (Ovyur) II (E 90), Yir-Sayır I (E 93), Tugutüp II (E 121), Uybat VIII (E 132), Kopön Altın Küp (E 133), Mugur-Sargol III (E 145) yazıtlarına ait metinler bulunmamaktadır.

Yenisey yazıtlarını numara sırasına göre değil de yazıtın bulunduğu bölgeye göre sıralayan V. V. Kormuşin'in yayımladığı *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii, Teksti i İssledovaniya* (Moskova, 1997) adlı çalışmasının ilk ve genişletilmiş 2. baskısında (2008), birçok yazıtın bulunmadığı söylenebilir.

V. Thomsen, ölümünden önceki döneme kadar ele geçen yazıtların tümünü asistanı Kurt Wulff ile birlikte yayımlama düşüncesinde idi. Thomsen ve Wulff, J. G. Granö, Sakari Pälvi ve G. J. Ramstedt gibi Finli araştırmacı ve seyyahların elde ettikleri malzemelerden rahatlıkla yararlanabiliyorlardı. Ancak 1927'de Thomsen'in, 1939'da ise Wulff'un ölümü ne yazık ki çalışmanın tamamlanmasına engel oldu. Hem Thomsen'in hem de Wulff'un okuma ve anlamlandırma denemeleriyle özellikle kimi yazıtların sorunlu yerlerindeki harf teşhislerini içeren materyal P. Aalto tarafından yayımlanmıştı. (Bk. Aalto 1976, 1981 ve 1991.) Wulff'un özellikle harf teşhislerinden övgü ile bahseden Marcel Erdal, Yenisey yazıtlarını yeniden yayımlayacak kişinin Wulff'un materyallerine kesinlikle bakması gerektiğini vurgulamıştır (2002: 71).

2. Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Yenisey yazıtlarıyla ilgili Türkiye'de yayımlanan ilk metin yayımı çalışması Hüseyin Namık Orkun'a aittir. Orkun 1940 tarihli bu çalışmasında toplam 47 yazıt yayımlamıştır (*Eski Türk Yazıtları III*. İstanbul, 1940: Türk Dil Kurumu. Yeni bs.: *Eski Türk Yazıtları*. Ankara, 1987 ve 1994). Orkun'un 1940 tarihli yayımından bu güne, Yenisey yazıtlarının bütününe ele alan herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Aşağıda, Orkun'dan sonra yapılan çalışmalar hakkında verilen kısa bilgilerden sonra tespit edilen çalışmalar bildirinin 4. bölümünde liste hâlinde sunulacaktır. Orkun'un, Yenisey yazıtlarından 47 tanesini incelediği kitabından önce bazı küçük makaleler yayımladığı bilinmektedir. Bunlar da 4. bölümde liste hâlinde verilmiştir.

Osman Nedim Tuna, eski Türkçe belgelerdeki yazım özelliklerini incelediği "Bazı mlâ Gelenekleri" adlı makalesinde Yenisey yazıtlarından da örnekler vermiştir: TUNA, Osman Nedim: Bazı mlâ Gelenekleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1957, 41-81.

Osman Nedim Tuna'nın Kök Türk harfli metinlerle Uygur metinlerindeki uzun ünlüleri işlediği makalesinde Yenisey yazıtlarındaki uzun ünlüler de ele alınmış ve örnekler verilmiştir: TUNA, Osman Nedim: Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1960, 213-282.

Talat Tekin, Reşid Rahmeti Arat anısına hazırlanan *Reşid Rahmeti Arat İçin* adlı kitapta bulunan "Bir 'Runik' Harfin Fonetik Değeri Hakkında" adlı makalesinde, Thomsen'in s^1 (Ÿ) olarak belirlediği ve daha çok Şine Usu ve Yenisey yazıtlarında kullanılan işaretin s^1 olması gerektiği üzerinde durmuş ve Yenisey yazıtlarındaki kimi sözcük ve ibarelerle ilgili çeşitli değerlendirme ve okuma denemeleri yapmıştır. Bu yazı Emine Yılmaz ve Nurettin Demir tarafından hazırlanan ve Tekin'in makalelerini içeren kitapta da bulunmaktadır: TEKİN, Talat: Bir 'Runik' Harfin Fonetik Değeri Hakkında. *Reşid Rahmeti Arat İçin*. Ankara, 1966: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 412-417. Aynı yazı: Emine YILMAZ - Nurettin DEMİR (Hızl.): Talat TEKİN: *Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Ankara, 2004: Öncü Kitap, 25-31.

Osman F. Sertkaya "Eski Türkçe (Göktürkçe ve Uygurca) Araştırmacıları Olarak Wilhelm Radloff" adlı yazısında eski Türk yazıtlarıyla özellikle Yenisey yazıtlarıyla ilgili ilk bilgileri yüzyıl yüzyıl şeklinde vermiştir. Sertkaya, Radloff'tan önce yapılan çalışmaları verdiği I. bölümde XVII. Yüzyılda Nicolaie Milescu'nun (1636-1703), Rus çarı A. Mihayloviç'in elçisi olarak Çin imparatoru K'ang-Hsi'nin sarayına giderken, 1675 yılı yazında Yenisey civarında bazı kaya yazıtlarını görmesi ve bunları tasvir etmesi ile ilk bilgilerin ortaya çıkmaya başladığını belirtmiş, makalenin ilerleyen bölümlerinde ise Moğolistan'da bulunan II. Kök Türk Kağanlığının yazıtlarının bulunuşu ve bilim dünyasına duyurulması ile ilgili geniş bilgi vermiştir. Yazının ikinci bölümünde ise Radloff'un Kök Türk harfli metinlerle ilgili çalışmaları ayrıntılı olarak incelenmiştir: SERTKAYA, Osman F.: Eski Türkçe (Göktürkçe ve Uygurca) Araştırmacıları Olarak Wilhelm Radloff. *Türk Dili* 444, Aralık 1988, 303-317.

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten'in 1985 yılı (Ankara, 1989) sayısında, Kök Türk harfli metinlerden ilk kez söz eden Nicolae Milescu'nun günlüğü ile ilgili olmak üzere Gh. I. Constantin'in İngilizce makalesinin Günay Karaağaç tarafından yapılan Türkçe çevirisi bulunmaktadır: CONSTANTIN, Gh. I.: The first mention of the Yenisei Old Kirghiz Inscriptions: The Diary of the Rumanian traveller to China Nicolaie Milescu (Spathary)-1675. *Turcica* 2, 1970, 151-158. Türkçesi: Yenisey Eski Kırgız Yazıtlarının İlk Zikri: Çin'e Giden Romen Seyyah Nicolaie Milescu (Spathary)'nin Günlüğü-1675. Çev.: Günay KARAAĞAÇ, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1985, 1989, 1-7.

1977 yılında V. F. Kapelko, Hakasya'da bulunan Ozernaya Kayası yazıtı ile Edegey I ve daha sonra Edegey II, Edegey III ve Çinge yazıtlarındaki kimi harflerin diğer Yenisey yazıtlarındaki harflerden farklı olduğu sonucuna varmıştı (Sertkaya 2008: 13). Bunun üzerine önceki Yenisey yazıtları tekrar gözden geçirilmiş ve bazıları oradan çıkarılıp farklı alfabe ile yazıldığı iddiasıyla Güney Yenisey yazıtları bölümüne aktarılmıştı. Güney Yenisey yazıtlarının farklı bir alfabe ile yazıldığı düşüncesinin en hararetli savunucusu I. L. Kızlasov'un L. R. Kızlasov ile birlikte hazırladıkları ve Muvaffak Duranlı tarafından Türkçeye çevrilen bu makalede Güney Yenisey yazıtları olarak nitelendirilen ve 18 tanesi ile ilgili bilgi bulunan yazıtların Avrasya'nın diğer kuşağındaki yazıtlarla karşılaştırmaları yapılmış, bu yazıtlardaki işaretlerin ses değerleri üzerinde durulmuştur: KIZLASOV, I. L. - L. R. KIZLASOV: Sayan-Altay Türklerinin Yeni Runik Yazısı. Türkçesi: Muvaffak DURANLI, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1990, 1994, 85-136.

Osman Nedim Tuna'nın "Eski Doğu Türk Yazısında Kullanılan Ligatürler ve Bunlarla İlgili Bazı Meseleler Hakkında" başlıklı çok önemli makalesinde özellikle Yenisey yazıtlarındaki kimi işaretlerin ligatür olarak değerlendirildiği ve çeşitli ses değerleri verilerek yeni okuma önerileri getirildiği görülmektedir: TUNA, Osman Nedim: Eski Doğu Türk Yazısında Kullanılan Ligatürler ve Bunlarla İlgili Bazı Meseleler Hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1990, 1994, 207-222.

Talat Tekin'in Elegest I (E 10) yazıtını yayımladığı makalesi de Türkiye'deki Yenisey yazıtlarıyla ilgili çalışmalara çok önemli bir katkıdır. Makalede runik metin, yazı çevrimi (transkripsiyon) ve günümüz Türkçesine çevirisi verilmiş, metindeki önemli görülen kimi sözcük ve söz öbekleri de notlar bölümünde ayrıntılı olarak işlenmiş, makalenin sonunda ise Vasilyev'deki fotoğraflar ile Fin atlasındaki runik metin verilmiştir. Bu makale Tekin'in yazılarının toplandığı kitapta da bulunmaktadır: TEKİN, Talat: Elegest (Körtle Han) Yazıtı. *Türk Dilleri Araştırmaları* 5, 1995, 19-32. Aynı yazı: Emine YILMAZ - Nurettin DEMİR (Hızl.): Talat TEKİN: *Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Ankara, 2004: Öncü Kitap, 463-478.

Osman F. Sertkaya'nın Yenisey yazıtlarındaki bazı yerler için yeni okuma ve anlamlandırma önerilerini içeren makalesi *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1993 (Ankara, 1995)'te yayımlanmıştır: SERTKAYA, Osman F.: Göktürk Tarihinin Meseleleri: Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1993, 1995, 67-75. Aynı yazı: Osman Fikri SERTKAYA: *Göktürk Tarihinin Meseleleri*. Ankara, 1995: TKAE. 200-208.

Sertkaya bu makalede önce Türkiye'deki ilk çalışmalardan kısaca söz etmiş ardından çeşitli okuma ve anlamlandırma önerileri getirmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Begre (E 11) 6'daki *azd^lma* okuyuşunu *anydum* okuyup 'öldüm' şeklinde anlamlandırmış, *ny* sesiyle ilgili örnekler verilirken bu sesi taşıyan sözcükler bir araya getirilmiştir. Uyük-Turan (E 3), 1'deki *özda* okunuşunun daha önce Talat Tekin tarafından önerildiğini, bu okuyuşun pekâla Elegest IV (E 70) yazıtının ikinci satırına da uygulanabileceğini belirtmiş ve bu arada Elegest IV (E 70) yazıtının ilk üç satırının yazı çevrimini de vermiştir. Aynı okuma önerisinin Barık III (E 7) yazıtının 4. satırındaki sözcüğe de uygulamanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Yazıdaki bir düzeltme önerisi de Elegest I (E 10) yazıtının 8. satırında (Orkun'da 5. satır) bulunmaktadır: Sertkaya *elim ugrurinta sü bolup er ölümedüküm yok* okumuş ve 'ülkem uğruna asker olup (düşman askeri) öldürdüm' şeklinde anlamlandırmıştır. Yine Elegest I (E 10) yazıtının 3. satırındaki (Orkun'da 10. satır) *kök tä`ridä kün ay az ärmiş* okunagelen cümle *kök tengride kün ayaz ermiş* 'Mavi gök yüzünde güneş parlak imiş' şeklinde okunmuş ve anlamlandırmıştır.

Yunus Memmedli'nin "Eski Türkçede Şahıs Adları ve Unvanları" (*Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1994, 1996, 95-110) adlı çalışmasında Yenisey yazıtlarındaki ad ve unvanlara da yer verilmiştir.

1998 yılında Jens Peter Laut ve Mehmet Ölmez'in editörlüğünde hazırlanan ve Klaus Röhrborn'un 60. yılını kutlayan *Bahşı Ögdisi* adlı armağan kitaptaki "Eine unbekante Jenissei-Inschrift aus der Adrianov-Kollektion" adlı makalede M. Erdal, Adrianov'un Yenisey yazıtlarıyla ilgili çalışmalarından bahsettikten sonra Adrianov koleksiyonunda bulunan ama bilinmeyen bir Yenisey yazıtının metnini vermiş, makalesini çeşitli notlarla tamamlamıştır: ERDAL, Marcel: Eine unbekante Jenissei-Inschrift aus der Adrianov-Kollektion'. Jens Peter LAUT - Mehmet ÖLMEZ (Hızl.): *Bahşı Ögdisi*. (Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstag/60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı). Freiburg-İstanbul, 2001: Simurg, 83-96.

Talat Tekin, *Türk Dilleri Araştırmaları* dergisinin 8. sayısında Altın-Köl II (E 29) yazıtını yayımlamıştır. Radloff, Orkun, Malov, Klyastornıy ve Mori'nin yazıtla ilgili çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde karşılaştırıp notlar bölümünde çok önemli değerlendirmeler yapan Tekin, Altın-Köl II yazıtıyla ilgili en güncel çalışmanın Türkiye'de yayımlanmasına vesile olmuştur. Bu makale de Tekin'in yazılarını toplayan kitapta bulunmaktadır: TEKİN, Talat: The Second Altınköl Inscription. *Türk Dilleri Araştırmaları* 8, 1998, 5-14. Aynı yazı: Emine YILMAZ - Nurettin DEMİR (Hızl.): Talat TEKİN: *Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Ankara, 2004: Öncü Kitap, 555-565.

Talat Tekin'in metnini yayımladığı bir diğer Yenisey yazıtı da Hemçik-Çırgakı (E 41)'dir. Söz başında *g* sesini bulundurmasıyla ünlü bu yazıt diğer yazıtlara nazaran daha karmaşık cümle ve sözcüklerle doludur. Özellikle Yenisey yazıtlarına yansıyan ağız özelliklerini inceleyecek araştırmacıların göz önünde bulundurmaları gereken bu yazıt da Tekin'in makalelerinin toplandığı

kitapta bulunmaktadır: TEK'N, Talat: Hemçik-Çırgakı Yazıtı. *Türk Dilleri Araştırmaları* 9, 1999, 5-15. Aynı yazı: Emine YILMAZ - Nurettin DEMİR (Hızl.): Talat TEK'N: *Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Ankara, 2004: Öncü Kitap, 578-587.

Doğan Aksan'ın eski Türk yazıtlarındaki sözcük ve cümleleri anlambilimsel olarak değerlendirdiği birçok yazısının bulunduğu bilinmektedir. 2000 yılında yayımlanan ve *En Eski Türkçenin İzlerinde, Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatıldığı Gerçekler* (İstanbul, 2000: Simurg) adını taşıyan kitabın çeşitli bölümlerinde incelenen konulara Yenisey yazıtlarından da örnekler verildiği görülmektedir.

Talat Tekin'in 1968 yılında yayımladığı *A Grammar of Orkhon Turkic* (Bloomington, The Hague, 1968: Indiana University) adlı çalışmasını genişleterek Türkçeye çevirmiş olması (*Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara, 2000: Sanat Kitabevi) Türkiye türkolojisi için kuşkusuz büyük bir katkıdır. Dilbilgisi ile ilgili bölümlerde Yenisey yazıtlarından da örnekler veren Tekin, kitabın sonunda bazı Yenisey yazıtlarının metinlerini de yayımlamıştır. Bunlar: Uyük-Tarлак (E 1), Uyük-Turan (E 3), Barık III (E 7), Elegest I (E 10), Begre (E 11), Çaa-Höl I (E 13), Çaa-Höl IV (E 16), Çaa-Höl V (E 17), Oznaçennoe I (E 25), Açura (E 26), Altın-Köl I (E 28), Altın-Köl II (E 29), Kızıl-Çıraa II (E 44), Köjeelig-Hovu (E 45), Abakan (E 48), Bay-Bulun II (E 49).

Talat Tekin'in 2000 yılında yayımlanan çalışmalarından biri de “kinci Bay-bulun (=E 49) Yazıtı” adını taşımaktadır. 1. Tuva yazıtı olarak da bilinen ve toplam 4 satır bulunan yazıt, barındırdığı ligatürlerle de ünlüdür: TEK'N, Talat: kinci Bay-bulun (=E 49) Yazıtı. *Türk Dilleri Araştırmaları* 10, 2000, 81-90. Aynı yazı: Emine YILMAZ - Nurettin DEMİR (Hızl.): Talat TEK'N: *Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Ankara, 2004: Öncü Kitap, 589-597.

V. Kormuşin, 2001 yılında *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2000*'de yayımlanan ve “Kuzey Tuva Ögök-Turan Vadisindeki Göktürk Anıtlarının Bazı Özellikleri” (s. 257-261) adını taşıyan yazısında, batı literatüründe Uyük veya Uyug, Tuvaca ise Ögök olarak bilinen ırmak çevresinde dikilmiş yazıtlardaki bazı sözcük ve damgalar üzerinde durmuştur. Kormuşin'in üzerinde durduğu yazıtlar şunlardır: Oznaçennoe I (E 25), Tuva D (E 51), Uyük-Oorzak II (E 109), Uyük-Oorzak III (E 110).

Thomsen'in 1896 yılında yayımladığı ölümsüz eseri 1993 yılında Vedat Köken'in çevirisi ile Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştı. Kitabın 2002 yılında yapılan yeni baskısında, Thomsen'in “Une lettre méconnue des inscriptions de l'énissei” (*Journal de la Société Finno-Ougrienne* 30/4, 1913-1918, 1-9) adını taşıyan ve Yenisey yazıtlarındaki kapalı e'yi gösteren ses ile ilgili makalesinin Türkçesi (s. 303-313) ve Tonyukuk yazıtı ile bazı Yenisey yazıtlarındaki problemleri yerler üzerinde durduğu “Turcica” (*Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 37, 1-108) adlı çalışmasının Türkçesi (s. 315-425) de bulunmaktadır. Bu çalışma ile Thomsen'in Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarını yayımladığı çalışma, Yenisey yazıtlarındaki kapalı e'yi işleyen makalesi ile *Turcica* adlı önemli kitabı Türkiye'de de yayımlanmış olmaktadır.

2002 yılında Yeni Türkiye Yayınları tarafından çıkarılan *Türkler* adlı çalışmaya “Eski Türklerde Dil ve Edebiyat” (c. 3, 481-501. Aynı yazı: *Genel Türk Tarihi*, c. 2, 457-492) başlıklı makale ile katılan Sema Barutçu Özönder, “Asya Alanı Türk Runik Harfli Yazıtların Bölgelere Göre Dağılımı” başlıklı ana bölümün “Güneydoğu Sibirya'da” başlıklı alt bölümünde, Vasilyev'in verdiği 145 yazıtın ardından 9 yazıt daha eklemiştir. Barutçu Özönder, Güney Yenisey yazıtları olarak nitelendirilip diğer Yenisey yazıtlarından farklı harflere ve şekillere sahip olduğu söylenen ve genellikle Yu, SE veya GY olarak kısaltılan yazıtların da 18 tanesinin adını vermiştir.

2002 yılında yayımlanan bir diğer çalışma da Marcel Erdal'a aittir. Peter Zieme'nin 60. doğum yılını kutlamak üzere hazırlanan kitaba (Mehmet ÖLMEZ - Simone-Christiane RASCHMANN (Hızl.): *Splitter aus der Gegend von Turfan*. (Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags), İstanbul, Berlin, 2002), “Anmerkungen zu den Jenissei-Inschriften” (s. 51-73) başlıklı makale ile katılan Erdal, bu çalışmada Yenisey yazıtlarındaki bazı problemleri yerler için çeşitli öneriler getirmektedir. Erdal, önerilerini daha çok yanlış teşhis edilmiş harfler üzerinde

yoğunlaştırmış ve karşılaştırmalar yaparak doğru harfe ulaşmayı hedeflemiştir. V. Thomsen'in asistanı olan Kurt Wulff'un, daha sonra P. Aalto tarafından yayımlanan, materyallerine büyük önem veren Erdal'ın önerilerinin bazıları şunlardır: Yenisey yazıtlarında çok sık geçen ve daha çok 'doymadım' gibi bir anlam taşıyan *bök- ~ bük-* fiilini Ttü. *bık-* fiiline bağlamış ve *bit->büt-* örneğini vermiştir (s. 57 not 14). Elegest IV (E 70), 3'te geçen ve daha çok *ogdamdam* gibi ne olduğu belli olmayan, kimilerince (ör. Wulff) yer adı olan sözcük Erdal tarafından *ogadmadım* 'Ich hatte keine Gelegenheit' okunmuş ve anlamlandırılmıştır (s. 65). Altın-Köl I (E 28) 6'daki *botomuz* okuyuşunu *takımız* 'unsere Trauer' okumuş ve anlamlandırmıştır (s. 69). Erdal ayrıca Altın-Köl II (E 29) 8. satırında geçen *kapırçak* okuyuşunun T. Tekin'e değil Wulff'a ait olduğunu da belirtmiştir (s. 70).

2004 yılında yayımlanan *Zeynep Korkmaz Armağanı*'ndaki "Yenisey Yazıtları'ndaki Bir Kelime Üzerine" (*Zeynep Korkmaz Armağanı*, Ankara, 2004: Türk Dil Kurumu, 249-252) başlıklı yazısında Uyuk-Turan (E 3) yazıtının 3. satırında geçen *yämlig* sözcüğü üzerinde duran Zeki Kaymaz, sözcüğün 'sert, kuvvetli' şeklinde anlamlandırılabilirliğini belirtmiştir.

Talat Tekin'in 1964 yılında yayımladığı ve Yenisey yazıtlarının her birinde birkaç kez geçen acınma ünleminin *äsiz, äsizim, äsizim ä* okunması gerektiğini belirttiği "On a Misinterpreted Word in the Old Turkic Inscriptions" (*Ural-Altäische Jahrbücher* 35, 1964, 134-144) başlıklı İngilizce makalesi 2006 yılında Erdem Uçar'ın çeviri ise Türkçe olarak yayımlanmıştır: Eski Türk Yazıtlarında Yanlış Yorumlanan Bir Kelime Üzerine. Çev.: Erdem UÇAR, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları* 1/2, 2006, 201-211.

A. S. Amanjolov'un 1996 yılında Almatı'da Kazakça olarak yayımlanan *Türki Filologiyası Jene Jazu Tarihi* adlı kitabı Kenan Koç'un çevirisi ile 2006 yılında Türkçe yayımlandı: *Türk Filolojisi ve Yazı Tarihi*. Çev.: Kenan KOÇ. İstanbul, 2006: Ötüken. Amanjolov, kitabının 4. bölümünde Yenisey yazıtlarından örnek metinler de vermiştir.

2006 yılının önemli çalışmalarından biri de Osman F. Sertkaya ve Rysbek Alimov tarafından hazırlanan *Eski Türklerde Para* (Göktürklerde, Uygurlarda, Türgişlerde) (İstanbul, 2006: Ötüken) adlı kitaptır. Kitabın tanıtması için bk. BAYKARA, Tuncer: Osman F. Sertkaya-Rysbek Alimov, *Eski Türklerde Para* (Göktürklerde, Uygurlarda, Türgişlerde), Ötüken, İstanbul 2006, 160 s. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22/1, 2007, 255 ve YAMAN, Ümran: Osman F. Sertkaya-Rysbek Alimov, *Eski Türklerde Para*, Göktürklerde-Uygurlarda-Türgişlerde. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006, 160 s. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 37, 2008, 215-219.

Bu kitapta bulunan Yenisey yazıtlarıyla ilgili makalelerin orijinal künyeleri ve Türkçe çevirileri soyadı alfabetiğine göre aşağıya çıkarılmıştır:

AMANJOLOV, A. S.: Dve Yeniseyskiye runičeskiye nadpisi. *Uçenyje Zapiski Hakasskogo Naučno-İssledovatel'skogo İnstituta Yazıka, Literaturı i İstorii* 19, 1974, 137-140. Türkçesi: İki Runik Yenisey Yazıtı. *Eski Türklerde Para*, 21-24.

DOBRODOMOV, İ. G.: Vtoričniye runičeskiye nadpisi na monetah i voprosı denejnogo obraşeniya u drevnih yeniseyskih tyurkov. *Blijniy i Sredniy Vostok, Tovarno-Denejme Otnoşeniya Pri Feodalizme*. Moskova, 1980, 94-97. Türkçesi: Sikkelerdeki İkinçil Runik Yazıtlar ve Eski Yenisey Türklerinde Para Donanımı Meseleleri. *Eski Türklerde Para*, 25-29.

KIZLASOV, İ. L.: Monetı s tyurkoyazıcnımı yeniseyskimi nadpisyami (k voprosu o denejnom obraşenii v drevnehakasskom gosudarstve). *Numismatika i Epigrafika* 14, 1984, 84-99. Türkçesi: Üzerinde Türkçe Yazıtlar Bulunan Yenisey Sikkeleri (Eski Hakas Devletinde Para Dolaşımı Sorununa Dair). *Eski Türklerde Para*, 31-61.

SERTKAYA, Osman F.: Göktürklerin Runik Harfli Sikkeleri. *Orkun* (Türkçü Dergi) 87, 2005, 23-27. Aynı yazı: *Eski Türklerde Para*, 1-10.

ŞÇERBAK, A. M.: Yeşçe raz o monetah s runičeskimi nadpisyami iz Minusinska. *Vestnik Drevney İstorii* 1960/2, 139-141. Türkçesi: Yine Minusinsk'teki Runik Yazılı Sikkeler Hakkında. *Eski Türklerde Para*, 15-19.

Yenisey yazıtlarında çok sık kullanılan acınma ünlemlerinden biri olan ve önceleri daha çok *äsni* şeklinde okunan *esin ~ esini* hakkındaki makalesinde Rysbek Alimov, acınma ünleminin *esin ~ esini* okunması gerektiğini ve Kırgızca ile Kazakçada söz konusu ünlemin *asin* şeklinde karşımıza çıktığını belirtmiştir: AL'MOV, Rysbek: Eski Türk Runik Metinlerinde Geçen Bir Acınma Ünlemi Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları* 18 (Festschrift in Honor of Talat Tekin, İstanbul 2007), 2008, 1-12.

Yenisey yazıtları açısından 2008 yılının önemli çalışmalarından olan "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine" (*Dil Araştırmaları* 2, Bahar 2008, 7-34) başlıklı makalede Osman F. Sertkaya, Vasilyev'in verdiği 145 yazıtı liste hâlinde sıraladıktan sonra Eerbek I (E 147), Eerbek III (E 149), Şan'çi III (E 152) yazıtlarının Kormuşin'in 1997 yılında yayımladığı *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii* adlı eserinde bulunduğunu ancak 146 numaralı yazıttan itibaren bir liste yapılmadığını belirtmiştir. Sertkaya ayrıca, 2007 yılında Ankara'da yapılan 38. ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies) kongresinin panel oturumlarında Vasilyev'in, son buluntularla Yenisey yazıtlarının 184'e çıktığını söylediğini belirtmiştir.

Osman Nedim Tuna'nın *Central Asiatic Journal*'de yayımladığı "On the Phonetic Values of the Symbols 𐰇𐰏 Used in some of the Text in Kök-turkish Script" adlı makalesi Sinan Güzel tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 2008 yılında yayımlanmıştır: Köktürk Yazılı Bazı Metinlerde Kullanılan 𐰇𐰏 Sembollerinin Fonetik Değerleri Üzerine. Çev.: Sinan GÜZEL. *Dil Araştırmaları* 2, Bahar 2008, 111-128.

Tanıtaçığımız son çalışma ise Hatice Şirin User'in "Hakasya Bulgusu Eski Bir Türk Mezar Taşı: Açurı (Oçurı, Ye 26) Yazıtı" (*Türkbilig* 17, 2009, 158-174) adlı makalesidir. Şirin User, yazıtın harf çevrimi, yazı çevrimi ve günümüz Türkçesine çevirisini vermiş, kimi sorunlu sözcük ve ibarelerle ilgili geniş açıklama yapmıştır.

3. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıdaki bölümde Türkiye'de yayımlanmış çalışmaların bazıları kısaca tanıtıldı. Aşağıdaki bölümde ise elde edilen diğer çalışmalar soyadı alfabetiğine göre liste hâlinde verilecektir. Bildirinin giriş bölümünde de söylendiği gibi Yenisey yazıtlarının tamamının yayımlandığı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Türkiye'de ise daha çok, ilk yayımcılardan olan Orkun'un çalışmasındaki 47 yazıt bilinmektedir. Ancak son yıllarda Yenisey yazıtlarıyla ilgili çalışmaların az da olsa arttığı gözlemlenmiştir.

Bugün sayıları 200'e yaklaşan Yenisey yazıtlarının bütünüünün yayımlanması, çok külfetli bir iş olsa da yalnızca bölgede yaşamış Türk halklarının değil bütün Türk milletinin ilk yazılı belgeleri olması nedeniyle bunu çoktan hak etmektedir.

4. Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Türkiye'deki Diğer Çalışmalar

Bu bölümde Yenisey yazıtlarıyla ilgili Türkiye'de yayımlanmış diğer çalışmalar soyadı alfabetiğine göre verilecektir. 2. bölümde kısaca tanıtılan çalışmalar, tekrara düşmemek için, bu bölümde bulunmamaktadır.

AÇIKGÖZ, Halil: Yenisey Yazıtları Hakkında Bir Kitap ve İlk Defa Neşredilen, Yeni Bulunmuş Üç Yazıt. *Türk Dünyası Araştırmaları* 112, 1998, 221-236.

ARDIÇ, Nurettin: Orhun Yenisey Yazı Sistemi ile Skandinav Runları Arasında Bir Münasebet Var mıdır? *Aramak, Güzeli, İyiyi, Gerçeği* 1/1, 1939, 9-11.

AYDIN, Erhan: 1995-2005 Yılları Arasında Türk Runik Metinleri Üzerine Yapılan Çalışmalara Bir Bakış. *İlmî Araştırmalar* 20, 2005, 43-56.

- _____ : Eski Türk Yazıtlarının Yazılış ve Dikilişleri Üzerine. *Gazi Türkiyat* 1, 2007, 149-158.
- _____ : Eski Türk Yazıtlarındaki Kırgız Seferleri Üzerine Notlar. *Sibirische Studien / Sibiryaya Araştırmaları* 2/1, 2007, 41-64.
- _____ : Türk Runik Kaynakçası. Çorum, 2008: Karam.
- _____ : Eski Türk Yazıtlarındaki Bazı Yabancı Ögelerin Yazımı Çerçevesinde Eski Türk Yazıtlarının Yazımı Üzerine Notlar. *Turkish Studies* 3/6, Fall (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına), 2008, 96-108.
- _____ : S. Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler. *Turkish Studies* 4/4, Summer 2009 (Sözlük Özel Sayısı-Dr. Yücel Dağlı Anısına), 93-118.
- CAFEROĞLU, Ahmet: Yenisey-Orhon Harflerinin Menşei. *Ülke* 42, 1936, 433-445.
- _____ : Orhun ve Yenisey Yazıtları. *Kültür ve Sanat* 2, 1974, 64-66.
- ELÖVE, Ali Ulvi: Yaruk Tigin-Çakul Kitabesi. *Türklük* 5, 1939, 358-366.
- _____ : Yenisey Yazıtlarının Yanlış Tanınmış Bir Harfi'ne Dair. *Türk Dili-Belleten* Seri: II/1-2, 1940, 73-86.
- EREN, Hasan: A. M. Şçerbak, *Tyurkskaya runika, Proishojdenie drevneyşey pis'mennosti Tyurok, granicy ee rasprostraneniya i osobennosti ispol'zovaniya*, St-Petersburg, 2001, 147 s. Rossiyskaya Akademiya Nauk. Institut lingvistiçeskich Issledovaniy. *Türk Dili* 636, Aralık 2004, 821-825. (Tanıtma-Eleştiri).
- GÖMEÇ, Sadettin: Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Kümüllerin Kimliği Üzerine. *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 79, Temmuz 1993, 50-51.
- _____ : Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler. *Turkish Studies* 2/6 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-2), 1283-1296. Aynı yazı: *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 27/44, 2008, 1-20. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/80.pdf> (10.10.2009).
- İNAN, Abdülkadir: Türklerin Yenisey Yazıtları (S. E. Malov). *Türk Dili* 3/27, 1953, 123-124. (Tanıtma-Eleştiri).
- KAYA, Ceval: Osman Fikri SERTKAYA: Göktürk tarihinin meseleleri. Probleme der köktürkischen Geschichte. Some Problems of Köktürk History. Ankara, 1995. XVI+360 s. (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayımları: 131, Seri: IV, Sayı: A. 40. ISBN 975-456-070-6). *Bir* 5, 1996, 168-172
- KIZLASOV, L. R.: O titule gosudarya hakasov "AJO" i vremeni izçeznoveiya runičeskoy pis'mennosti na eniseye. *Vostokovedenie v Başkortostane: İstoriya, Kul'tura* 2, 1992, 46-48. Türkçesi: Hakasların Hükümdarlık Ünvanı 'AJO' ve Yenisey Runik Yazılarının Kullanıştan Kaldırılması Zamanı Hakkında. Çev.: Ahat SALHOĞLU - Gülcemal ALHANLIOĞLU, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 88, Nisan 1994, 49-51.
- ORKUN, Hüseyin Namık: Kemçik-Cirgak Yazıtı. *Türklük* 1, 1939, 29-39.
- _____ : Uyug-Turan Yazıtı. *Türklük* 3, 1939, 224-226.
- _____ : Yenisey Yazıtları. *Türklük* 6, 1939, 438-446.
- _____ : Yaruk Tigin-Çakul Makalesine Ait Bazı Hatalar. *Türklük* 6, 1939, 470-471. (Tanıtma-Eleştiri).
- _____ : Yenisey Yazıtlarına Dair. *Kopuz* 3, 1939, 88-89.

- _____ : Kara-yüs Yazıtının Yeni Çözümü. *Türk Dili-Belleten* seri: 3/14-15, 1950, 53-55.
- _____ : Kitaplar Arasında: Türklerin Yenisey Kitabeleri. *Türk Yurdu* 234, 1954, 84-86. (Tanıtma-Eleştiri).
- ÖLMEZ, Mehmet: Göktürk Tarihinin Meseleleri, Probleme der köktürkischen Geschichte, Some Problems of Köktürk History, Osman Fikri Sertkaya. *Türk Dilleri Araştırmaları* 5, 1995, 284-285.
- SERTKAYA, Osman Fikri: *Göktürk Tarihinin Meseleleri*. Ankara, 1995: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- _____ : Göktürk Yazıtlarında İsim ve Ünvan Söyleme Geleneği. *Uluslar arası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1999: Atatürk Kültür Merkezi, 593-600.
- SEYİDOV, Mireli: Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi. Çev.: Sadettin GÖMEÇ, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 29, 1997, 259-265.
- SOMUNCUOĞLU, Servet: *Taştaki Türkler*. İstanbul, 2008: A-Z Yapı.
- TANKUT, Hasan Reşit: Yenisey Yazıtlarına Bir Bakış. *Türk Dili-Belleten* seri 2/18-20, 1943, 75-78.
- TÜRKSOY: Kül-Tegin: *Orhun-Yenisey Yazıtları VI-VIII. yy.* Ankara: Türksoy.
- USEEV, Nurdin: Esizime mi? Sizime mi? *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 34, 2007, 1-8.
- ÜLKÜTAŞIR, Şakir: Orhon ve Yenisey Âbideleri. *Hisar* 85, 1971, 12-14
- VASİLYEV, D. D.: Yenisey Yazıtları. Çev.: N. KARAMOV, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi* 4, 1995, 32-40.
- _____ : Sayan-Altay Asilzadelerinin Kimlikleri Hakkında Gök Türk Yazıtlarındaki Bilgiler. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, 357. İngilizcesi: 358-366.
- _____ : Sibirya Müzelerinde Bulunan Göktürk Arkeolojik Koleksiyonları. Emine GÜRİSOY-NASKAL (Hızl.): *Sibirya Araştırmaları*. İstanbul, 1997: Simurg, 401-410.
- YILDIZ, Hüseyin: AYDIN, Erhan, Türk Runik Kaynakçası, Karam Yayınları, Çorum, 2008, 197 s. ISBN: 978-975-6467-27-5. *Dil Araştırmaları* 2, Bahar 2008, 151-152. (Tanıtma-Eleştiri).

5. Kaynaklar

- 📖 AALTO, Pentti (1976): Vilhelm Thomsen und die geplante Gesamtausgabe der alttürkischen Inschriften. W. Heissig (Hrsg.): *Altaica Collecta*. (Berichte und Vorträge der XVII. PIAC 1974 in Bonn/Bad Honnef). Wiesbaden: Harrassowitz. 77-81.
- 📖 AALTO, Pentti (1981): Central Asiatic epigraphic and manuscript material in Finland. *Journal Asiatique* 269, 3-10.
- 📖 AALTO, Pentti (1991): Old Turkic epigraphic materials. (Gathered by J. G. Granö). *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 83, 7-78.
- 📖 ERDAL, Marcel (2002): Anmerkungen zu den Jenissei-Inschriften. Mehmet ÖLMEZ - Simone-Christianne RASCHMANN (Hızl.): *Splitter aus der Gegend von Turfan*. (Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags). İstanbul, Berlin, 51-73.
- 📖 KORMUŞ'N, V. (2001): Kuzey Tuva Ögök-Turan Vadisindeki Göktürk Anıtlarının Bazı Özellikleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 2000, 257-261.

I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni, 18-20 Kasım 2009, AFYONKARAHİSAR

- 📖 TEMİR, Ahmet (1991): *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri (Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 SERTKAYA, Osman F. (1995): Göktürk Tarihinin Meseleleri: Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1993, 67-75.
- 📖 SERTKAYA, Osman F. (2008): Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine. *Dil Araştırmaları* 2, Bahar, 7-34.
- 📖 VASİLYEV, D. D. (1983): *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyna Yeniseya*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.